

Ha kedd van,

akkor ez Belgium. Ahol bizonyosan sokan emlékeznek azokra az időkre, amikor még nem volt korai kapitalizmus. Illetve egy másik, egy korábbi korai kapitalizmus volt már, ám az nem tudott kiteljesedni. Az úgy abamaradt. Filmszakadás. Majd egy emberöltőnyi. Most azonban, egy új korai kapitalizmus hajnalán – el sem merem gondolni, hogy a kakas is háromszor kukorékol, amíg megghasad a hajnal, mert akkor még legalább egyszer megint újra fogjuk kezdeni –, nem árt elgondolkozni azon, hogy mi is az a kapitalizmus, ha kiszabadul a politikai gazdaságtan könyvekből. Persze az is érdekes, hogy oda, mint palackba a gonosz, úgy zárták, most pedig jó dzsinn képében kell megjelennie. Pedig a kapitalizmus se nem jó, se nem rossz. Azért is kezdtem a kora kapitalizmus előtti időkkel, hogy bemutassam, már akkor is itt volt, amikor még a kapitalizmusnak a híre sem, meg a hamva sem. Megjegyzem, a hamvára sokan bízoztak, miután már helyben kihullarabolták magukat, jól jött volna egy kis portya a nyugati végeken. Hogy mi volt itt? Úgy írom, ahogy a belgák mondják: a kóla. Nem, nem arra gondolok, hogy a kóla a kapitalizmus, egy fenét. A kóla nem hülye. Semmi köze az izmusokhoz. Egy dolgot akar, hogy megigya. A kapitalizmus inkább az a huszonhét forint, amiről eszembe jutott, hogy mi a kapitalizmus. Az elején kezdem.

Amikor jött a kóla, rendszeremlegesen, barnán, originál, törv. védve, kisüvegben, akkor három belga forint volt. Az üveg is három belga forint volt, visszaváltós. Így teltek az évek. Azután, ahogy minden más is, a kóla ára is megváltozott, sőt lettek belga kólák is, jobb-rosszabb, kinek-kinek szája íze szerint. Ha több, hát több, aki szomjas, az fizessen. A kóla egykedvűen tette a dolgát, itatta magát, a foga fehérje még messze volt. Azt még nem mutatta ki. Bár meg kell hagyni, amikor kimutatja, egy világrend vagy világháos összeomlásakor, akkor sem lehetett rá igazán haragudni. Akkor is csak azt akarta, amit addig. Ízleni. Előbb literes üvegekben, később még literesebbekben. És akkor, vagyis most, a belga korai kapitalizmus másodszori nekifutásakor egyszerre csak kilógatta a lólábát.

Egy liter kóla, literes üvegben harminchét belga forint, plusz üveg. Bár mindegy, hogy mennyi belga forint, nem az a lényeg, hanem az, hogy az csak egy üveg. De nem azonos a milyenjónagy-üveggel, amibe mostanában töltik a kólát Belgiumban. Mert a milyenjónagyüvegbe már két liter kóla fér ám, és az üveg sem üveg, hanem törhetetlen műanyag. És csak kilencvenkilenc belga forint. Bárki kiszámolhatja, hogy ebben a törhetetlen milyenjónagyüvegben mennyivel drágább kóla van, mint a nem olyan jóban és csak literesben. Literjét számolva, mindegyikre tizenhárom belga forintnyi és ötven belga fillérmű drágaság jut. Pedig a kóla ugyanaz. Jó, az üveg nem, de nem annyival nem ugyanazabb, hogy az majdnem egy liternyi kóla árával megdrágítsa azt a kólát, ami a literes üvegben is van. Foglaljuk össze. Két liter kóla, hagyományos üvegben hetvenkettő, nem hagyományos, hanem kora kapitalista üvegben kilencvenkilenc forint. A kettő közötti huszonhét forint, a gondolkodás nélkül kifizetett huszonhét forint az a kapitalizmus. És az öröm, a milyenjónagyüveg láttán mindenkit elfogó öröm, az a kapitalizmus. És ez csupán a kezdet, mert a kóla minden rendszerváltozás túl fog élni. Sőt, azok a dolgok is túlélik, amik ennire azonosak önmagukkal. Amik arra és csakis arra az egyetlen dologra vannak kitalálva, amire. Csak mindig másként. Mindig jobban. Ez a titkuk. Észre sem veszi a gyanútlan belga. A kapitalizmus is belőle húzza a hasznat. Hogy örül is neki? Persze! Ezért nem hívják szocializmusnak.

BALOG JÓZSEF

En összefeltem magam...

Gálvölgyi János vasárnap este ezzel a címmel mutatta be önéletrajzi ihletésű kabaréját. A Szegedi Nemzeti Színházban két előadást is láthatott a nagyrémű, mindkettő telt házat hozott. Gálvölgyi nem véletlenül az egyik legnagyobb hazai komikus. Szellemes, finom humorral átszőtt műsoraival mindig megkacagtatja a nézőt. Ezúttal is kitűnő előadást produkált.

Minden díszlet nélkül, frakkban, csokornyakkendővel Gálvölgyi beszélget a közönséggel. *Csepgeti a humort, viccet mesél, és amit talán legjobban tud – utánoz.* Nemcsak a megidézett hangot, hanem az embert is magunk előtt láthatjuk. Apró mozdulatok, testtartás, grimaszok. Többek között Márkus László, Kibédi Ervin, Latinovits Zoltán. Ezerarcú a komikus.

A több mint 23 éves humorista-pályája alatt Gálvölgyi, saját bevalása szerint, sosem politizált. Most mentegetőzik, ő '56-ban sem az egyik, sem a másik oldalon nem állt. Manapság ezt kevesen mondhatják el magukról. Politika ide, politika oda, azért néhány pillanat erejéig előkerül egy Jeszenszky-szakáll, majd egy telefonkönyv. Igaz, most nincs a komikustárs, Kern András, de a zongorakísérettel előadott, nevékből összeállított perge így is nagyon hatásos.

Önéletrajz következik. Szatirikus, mindig az adott helyzethez alkalmazkodó, köpönyegforgató magyarság-önéletrajz: „Születtem az Etekben, ősi törzsi családból, elsőként hangsúlyoztam a honfoglalás jelentőségét és azt, hogy áldozunk fehér lovat...” Árpádtól, Istvántól, a tatárokon, a törökökön, a Habsburgokon, az oroszokon keresztül Kádárig, Antallig. Végig a történelmen.

Cseh Tamás-paródia, parókára és gitárra, parajelenségek – a Nulladik típusú találkozások apropóján –, kanálhajlítás, gondolat-olvasás. Nagy Bandó-stílusjáték, és játék a „magyar” szó 150 év múlva használatos újfajta jelentéseivel, melyek mind-mind csodálatosan pozitív tartalommal bírnak majd. Az addigi 150 évet kell még csak valahogy kihúzni – mondja Gálvölgyi János. A műsor végén elmond egy verset, egy imát – komolyan –, a Jó kedvet adj című, amelyből ő is idézik: „...Legfontosabb, hogy mosolyogj gondon és bajon, nem kell más, csak ez az egy oltalom...”

P. T. P.

Könyvmustra

A Sátán és cimborái

A keresztény világ már az első ezredfordulón a világvégét várta. Nem következett be, mert az Úrnak más volt az akarata. Most – a második ezredfordulón – az egymással ütköző emberi akaratok is elégségesek lennének egy olyan, minden életet elpusztító világkatasztrófához, amilyenről János nem is álmodhatott... Büdös, zajos, megmérgezett világunk embere, kiábrándulva a tudomány és a technika mindenhatóságából, egyre gyakrabban menekül az irracionálisba: kézrátévéssel gyógyító parafenoménokhoz jár, életerejét gyárilag kótyvasztott boszorkánytaloktól reméli visszanyerni, heti teendőit a horoszkópjához igazítja, s több UFO röpökörötte, mint ahány szárnyas ördög a középkorban létezett. En magam is gyűjtöm a mágiáról szóló könyveket (Seligman és Fónagy monográfiáit ajánlom a tárgyban elmélyülni kívánóknak), nem hitből, hanem korunk abszurditását kifejező motívumokat keresve – kedvenc íróim: E. T. A. Hoffman, Poe, Meyrink, Bulgakov nem véletlenül szerepeltek varázslókat, boszorkányokat, sőt, magát a Sántát a saját koruk valóságának mélyrétegeit feltáró műveikben. De ők a papíron találtak káprázlatot teremtményeivel, míg a középkori ember (és a mai ismét) a templomtól a cinteremig mindenütt beléjük ütközött, s ennek igen súlyos következményei lettek: a boszorkányüldözések évszázadaiban egész vidékek néptelenedtek el, eszelős javesasszonyoktól a „démonok-nemzete” kisgyerekeket mindenkit máglyára hurcoltak, akire a gyanú árnyéka esett, s eleget bizonyított volt a kínvallatással kicsikart beismerő vallomás, akárcsak felvilágosult évszázadunk közepe táján a sztálini koncepciók perében. Visinszkij főügyész vádbeszédei és az 1487-ben kiadott Malleus maleficarum (Boszorkányörölő) alighanem egy polcra kerülhetnének könyvtárainkban, de mivel ezeket egyelőre nehezen lehet beszerezni, hadd ajánljak figyelmükbe egy újra kiadott Ráth-Végh-könyvet, *A Sátán és cimborái*-t. A kiváló kultúrtörténész egyben az egyik legszórakoztatóbb stílusú magyar író is volt. Amíg a pokoli hierarchia ismertetéséről a sántával folytatott szerelmi viszonyok és az ördögimádók orgiáinak leírásán át eljutunk az európai

történelem szégyenfoltját jelentő boszorkány-üldözésekig, háborzongatóan mulatságos anekdoták tucatjait ismerjük meg, s belőlük élénk táru az emberi butaság és aljasság története. Igaz, Ráth-Végh István, racionalista lévén, kevés megértést tanúsít a régi korok emberének nem feltétlenül szükgyűségéből eredő hiedelmei iránt, család kereset is (például az alkímisták kísérleteiben), ahol valójában az adott tudásszintnek megfelelő kutatómunka folyt, de ezt csak a mostani, „ezredvégi” fejünkkel gondoljuk – az ötvenes-hatvanas években, Ráth-Végh népszerűségének tetőpontján, még mindenki az ésszerűségben, az ellenőrzött tényeken alapuló technikai és társadalmi fejlődésben hitt, s ezért hajlamos volt megmosolyogni babonás elődeit. Hogy ez a mi akkori tudományvallásunk is milyen sötét babona volt, bizonyítják a tönkretett termőföldek, megölt folyók és tengerek... Csalódtunk a rációban, de nem merülhetünk el a misztikumban sem: hirdetői között több a sarlatán, mint az igaz ember – ezt a figyelmeztetést ma is kiolvashatjuk *A Sátán és cimborái*-ból.

Ráth-Végh István csevegő-könyved ismeretterjesztése hatalmas tudásanyagra támaszkodik. Példás alapossgal gyűjtötte össze a Goethe drámájából és/vagy Gounod operájából ismert Faust doktorra vonatkozó adatokat; részletesen, ugyanakkor megrázóan tárgyalja a szép francia pap, a louduni Grandier tragédiáját, akit egy apácánőknő szexuális féltékenysége juttatott máglyára – a büszke férfi az utolsó pillanatig tagadta az ördöggel való cinkosságot –, századunkban két lengyel remekmű: Penderecki operája, A louduni ördögök, és Kawalerowicz Mater Johanna című filmje merített ihletet az alakjából (másik ihletforrásuk a sztálini perek lehetnek); ám bennünket talán a hírhedt szegedi boszorkányper – Európa utolsó előtti boszorkányperének – leírása érdekelhet legjobban. Nem kell nagyon szégyenkezünk: az utolsót a művelt Svájcban tartották, 1782-ben.

Lehetséges, hogy elődeink csak Európát akarták utolérni?

BAKA ISTVÁN

Ízelítő Ráth-Végh István A Sátán és cimborái című könyvéből

„Vannak boszorkányok, biztosít bennünket a könyv (a *Malleus maleficarum* – a szerk.), akik nem érik be azzal, hogy megbénítsák a férfi teljesítőképességét, hanem végképpen megfosztják attól a valamitől, amit egyéb illedelmes kifejezés híján a kellek névvel jelölnek meg. (...) Egy német falu boszorkánya megharagudott a falura, és mérgeben minden férfitől elkobozta az említett kelleket. Egyszerre az egész férfilakosság ott állt minden nélkül, illetve valami nélkül. Sejtelnék sem volt, mit csinált a boszorkány a szákmányával. Egyik legénynek mégis éppen ebben az időben anyji keserűsége volt a hiány miatt, hogy részánia magát és elment a boszorkányhoz. Nagy pénzeket ígért neki, ha visszaadja, ami őt megilleti. A vénasszony ráállt az alkura és elvezette a legényt az erdőbe egy fa alá. „Mással fel a fára; ott találsz egy nagy madárfészkét; abban van együtt mind, amit elszedtem tőletek. Válaszd ki a magadét.” A legény feltornászta magát a fára, meg is találta a fészkét és benne az egész gyűjteményt. Gondolkodóba esett: ha már itt van, miért ne használja fel az alkalmat a válogatásra? Kiszemelt egy minden tekintetben kiváló minőségű példányt, és kiparkolta és iparkodott lefelé. De a boszorkány alulról meglátta és ráripakodott:

– Teszed mindjárt vissza! Ez a plébános úr.”

Hatvanhat híres magyar regény

Két, meglehetősen vékony, elegáns kiállítású kézikönyv. A számok nagyon is emlékeztetnek, két alapon szép zöld és fehér betűk. Az ára is szép: 378 Ft, 245 + 480 oldal.

A nagy sikerű „100 híres regény”, illetve a legújabb variációban már „111 híres regény” magyar megfelelőjét teremtették meg a szerkesztők. Rövid életrajz, ezután mesélik el a regényeket.

A tény (a kötetek megjelenése) határák az irodalom és az egyre fogyó számú, könyvre, kultúrára is áldozó emberek életében. Amennyire örömdetes az a tény, hogy kézbe lehet venni és lapozni a könyveket, legalább annyira fontos az a csendes, szinte észrevétlen elegancia, amivel a kiadó felad valamit és lemond valamiről.

Mit ad fel? Az olvasóvá nevelést, a mű megismertetését, a lelki gazdagodásnak pedagógiai is szükséges igényét. Aki ezeket az ismertetőket végigolvassa, felmentve érzi magát az igazi, az eredeti regények elolvasása alól. Miért is kínlódjon Krúdyval, Németh Lászlóval, amikor ott az ismertető; bocsnát, az esszé. (Ha híres ember meséli el egy könyv tartalmát: esszé. Ha mondjuk én: könyvismertetés). Szóval lemondott a kiadó arról, hogy irodalmi élményhez jussanak a gyerekek és a felnőttek.

Az igazi olvasónak egy jó regény megmozgatja a fantáziáját, elképzeli a szereplőit, s helyzeteket; azonosítja magát a hősekkel vagy elutasítja őket, beépülnek a tudatába. A jó író csiszolja a stílust, beszédhelyzeteket ad az ember szájába, híres mondásait megjegyezheti. Tágítja világlátását. A teljes-

séghez ez is hozzátartozik.

Egyébektől is visszazoruloban van az irodalom. A könyv drága lett. Helyét teljesen átveszi a video és az agyonreklámozott számítógép.

A kötetek összeállítói nem tisztázták a vezérelvet, amire alapoznak. Nem egyértelmű maga a szó sem. Mi az, hogy híres? Ez nem irodalmi, ez kereskedelmi vagy társadalmi kategória; az irodalomban jó művek és rosszakkal vannak. Ne tévesszük össze a sekrestyést a rekettyéssel; híres a maga módján a (kultur) diktátor, a ripacs, az ügyvéd, a film és a popsztár is.

Ha a magyar irodalom értékes műveit szedték volna csokorba, az más. Ha a kevésbé ismerteket, az megint egy lehetséges válogatási szempont lett volna. Amit itt kapunk, egyiknek sem felel meg igazán.

A fűszöveg 54 híres magyar író említ. A híres = olvasott? Megismerkednék azzal a derék magyarral, aki nem nyugszik addig, amíg Dugonics András regényeit el nem olvasta. Érdekesebb műveket sem vesznek az emberek a kezükbe, nem az Eteket!

Bessenyei, Kármán, Jósika, Eötvös, Kemény, Gyulai inkább irodalomtörténeti emlék, nem élő olvasmány. Végül is minden összeállítás erősen szubjektív. Ez a jelenlegi nem nagyon találkozik azzal a névsorral, amelyet a művelt magyar átlagolvasó felidéz magában.

Ambrus Zoltán, Lovik Károly, Pap Károly is inkább irodalomtörténeti jelentőségűek. Vitatható az értéke Kassák, Karácsony, Gulácsy, Remenyik, Hevesi, Thurzó és Ottlik műveinek. Sinkó Ervin egyáltalán hogy kerül ide?! Leg-

többjüket a XX. századi magyar irodalommal foglalkozó oktatók olvassák, nekik viszont nincs szükségük szellemi mankóra.

Terjedelmi okok miatt csak néhány név – akiknek helye lett volna, s teljesség igénye nélkül: Fejes Endre, Sánta Ferenc, Szabó Magdolna, Passuth László, Moldova György.

A másik kifogásom az ismeretett művekkel kapcsolatos. Krúdy Gyula például összesen két regényről szól. Sem a Vörös postakocsi, sem az Őszi utazások a vörös postakocsin nincs benne. Jókai 3 művel díszleg, ő is legalább 150 művet írt életében. Lehetett volna a Jövő század regénye vagy az Új földesúr.

Mikszáth 3 regényét adták ki közös címmel, ez a Két választás Magyarországon. Ez nem a legjobb műve, helyett jobb lett volna mondjuk A fekete város.

Hiányzik a kor alapműve a Halálfi (Babits), az Erdélyi (Móricz), a Pacsirta (Kosztolányi), a Kakuk Marci (Tersánszky), a Boldog Margit, A Vas fiai (Kodolányi János). Ezek talán nem híresek?

Érdemes lenne eltöprengeni azon, hogy Kertész Ákos, Zilahy Lajos például nem fért volna bele ebbe a sorba?

Miért kell ennire részletesen foglalkozni ezzel a kiadvánnyal? Azért, mert hosszú időre eldönti a művek értékelését, hivatkozási alap, vitában döntő, netalántán emlékeztetőkönk mankó is lehet. (Móra)

ROZSNYAI JENŐ

Szeszélyes barátunk, a vers

„Vers, eredj, légy tévéműsor” – szölte a Magyar Televízió valamelyik népművelési ingerekkel megvert vezetője, s 1980 elején megszületett a művelődéstörténet nemzetközileg is példátlan méretű versnépszerűsítő műsora, a *Vers mindenkinek*.

Nem kellene, s nem is lehetne gúnyolódni a dolog felett, ha nem arról a korszakról beszélénk, amelyben – ugyancsak világviszonylatban páratlan módon – egészségjobbító céllal estére tették át a reggeli tornát, s egy egész népet nevelték rá a leghatározottabb eszközökkel, hogy hétfőn pihennie kell, nem pedig televíziózni.

A Magyar Közvéleménykutató Intézet, mely két héttel ezelőtt ugyanarra a sorsra jutott, mint a régi rendszer más kulturális intézményei, meghagyta az örökkévalóság számára annak a felmérésnek az eredményeit, mely azt vizsgálta, milyen költsézetet népszerűsített fennállásának tizenegy esztendeje alatt a Vers mindenkinek, s mekkora sikerrel.

A felmérés legfontosabb eredménye talán az, hogy a statisztikából ítélve a műsor az évek folyamán veszített ugyan jelentőségéből, de valójában nem fulladt ki. 1990 december végéig a Híradó és az esti főműsor közé beiktatott öt percben az évek folyamán összesen 509 vers hangzott el. Az arány a magyar és a világirodalom között ezen belül nagyjából 4:1 a magyar irodalom javára. Több mint húsz verssel négy magyar költő – József Attila, Ady, Petőfi és Arany János szerepelt. A „tízzen felüliek társaságához” tartozott Babits, Vörösmarty, Radnóti, Nagy László, Szabó Lőrinc és Kosztolányi. Ezzel szemben a magyar költészet olyan, nem éppen ismeretlen nagyságai, mint Batsányi János, Fazekas Mihály, illetve a kortársak közül Fodor András és Tandori Dezső, a tizenegy év alatt mindössze egyszer jutottak el a műsorba.

Egy másik metszetben kitűnik, hogy a huszadik század költészete, elsősorban megint csak a századelő magyar költészetének kimagasló minősége folytán, hatalmas súllyal szerepelt a műsorban. Eközben Petőfi, Arany és Vörösmarty, tehát a tizenkilencedik századi nagy nevek gyakori szerepeltetése dacára a magyar és a világgöltészet múltját mindössze száz költemény reprezentálta.

Az MKI felmérése nemcsak az elhangzott művekre vonatkozott, hanem a fogadatra is. Ez pedig, talán a rafinált műsoridő-választás miatt is, igen kedvező volt az évek folyamán. A Magyar Televízió nézőinek 20-30 százaléka volt kíváncsi a Vers mindenkinek adására, s ez a nézőszám nem csökkent az idővel. A legnézettebb, azaz leghallgatottabb versek nem azonosak a legnépszerűbbekkel. A legtöbbben (több, mint hárommillió néző) Vörösmarty *A vén cigány* című költeményére voltak kíváncsiak 1980 őszén, a legnépszerűbb versek viszont a megkérdezettek a nem sokkal korábban elhangzott Arany-báldát, a *Walesi bárdokat* nevezték. Érdekes, hogy József Attila mindössze egyetlen verssel (*Hazám*) szerepel a tíz legnépszerűbb között, míg Aranynak két további költeménye, Radnóti, Kosztolányi, Balassi egy-egy verse van a toplistán.

A húsz legnépszerűbb költemény között, a nem televízióon nevelkedett versbarát számára – ez bizonyára meglepő – egyetlen külföldi szerző műve sem található. Apollinaire 6 alkalommal, Victor Hugo 4, Burns 5, Keats 3, Puskin, Jeszenyin 4, Jevtusenko 3 alkalommal szerepelt a műsorban, mely fennállása alatt alig kapott jó kritikákat a magyar sajtóban. Holtában viszont a magyar televíziózás történetének egyik fontos epizódjává vált.

NÁVAI ANIKÓ